KRIMINALISTIKA CIVILINĖJE TEISENOJE: PANAUDOJIMO PRIELAIDOS IR BŪDAI (TRUMPA APŽVALGA)

Doktorantas Rolandas Krikščiūnas
Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Kriminalistikos katedra

Lietuvos teisės universitetas,
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 28
Elektroninis paštas krk@ltu.lt

Pateikta 2001m. rugsėjo 25 d.
Parengta spausdinti 2001 m. spalio 3 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros vedėjas prof. **Eugenijus Palskys** ir šio fakulteto Finansų ir mokesčių teisės katedros vedėjas dr. **Algirdas Miškinis**

SANTRAUKA

Straipsnyje yra keliama kriminalistikos panaudojimo civiliniame procese problematika, nagrinėjamas kriminalistikos mokslo rekomendacijų tikslingumas bei reikalingumas civiliniam procesui. Pateikiama nuomonė, jog atskiri kriminalistikos taktiniai būdai gali suteikti teisėjui svarią pagalbą, siekiant teisingai ir objektyviai išnagrinėti civilinę bylą. Trumpai pateikiami kriminalistinių rekomendacijų atskiroms įrodinėjimo priemonėms civiliniame procese pavyzdžiai. Autorius mano, kad kriminalistikos mokslo rekomendacijos civilinėje teisenoje padės įgyvendinti naujo kokybinio lygio įrodinėjimo procesą.

Kiekvienas žmogus, kreipdamasis į teismą, tikisi, kad šis teisingai ir objektyviai išspręs bylą.

Siekdamas nustatyti tiesą civilinėje byloje, teismas paprastai įsitikina, kad yra aplinkybės, kuriomis grindžiami ieškovo reikalavimai, arba, atvirkščiai, išnagrinėja aplinkybes, kurias nurodo atsakovas. Šiuo atveju teismo funkcija pasireiškia tuo, jog vykstant kiekvienos bylos nagrinėjimo ir išsprendimo procesui siekiama teisingai nustatyti faktines ginčytino teisinio santykio aplinkybes, o nustatinėjamų juridinių faktų atžvilgiu – tiksliai pritaikyti materialinės teisės normas. Realizuodamas šią nuostatą, teismas privalo pasitelkti pakankamą įvairių pažintinių priemonių ir būdų įvairovę, visapusiškai ir teisingai pasinaudoti daugelio mokslo sričių teiginiais bei rekomendacijomis. Siekiant šio tikslo, nagrinėjant bylą vyksta įrodinėjimo procesas, kuriame svarbų vaidmenį vaidina ir teismas. Pabrėžtina, jog teisėjas, priimdamas sprendimą, privalo būti įsitikinęs jo teisėtumu bei pagrįstumu. Be to, pagal Civilinio proceso kodekso 65 ir 222 str. 3 d. 2 p. straipsnių nuostatas teismas privalo nurodyti ne tik įrodymus, kuriais grindžiamos teismo išvados, bet ir argumentus, dėl kurių teismas vienais įrodymais rėmėsi, o kitus įrodymus atmetė.

Reikia sutikti su E. Vaskovskio nuomone, kad teismas neturėtų pasikliauti ir tikėti šalių žodžiais ar teiginiais. Jis negali patenkinti ieškinio reikalavimo tik remdamasis nuomone, jog ieškovas yra sąžiningas žmogus, negalįs pateikti neteisingų reikalavimų, ir taip pat negali atmesti ieškinio, vadovaudamasis tuo, kad atsakovo prieštaravimai verti pasitikėjimo, nes jo būdo savybės atrodo tei-

giamos [1, p. 94]. Teismo sprendimas, paremtas tik šalių pateiktais įrodymais, dažnai tėra teisingumo bei teisėtumo iliuzija, nes sugebėjimas įrodyti savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrįstumą didžiąja dalimi priklauso nuo šalies teisinio išprusimo, gudrumo, sugebėjimo manipuliuoti faktais [2, p. 65].

Tiek mokslininkai, tiek praktikai ginčijasi, ar aktyvus teisėjo vaidmuo civilinėje teisenoje yra suderinamas su rungimosi principu. Iškyla konceptuali problema, ar teismas turi būti tik arbitras, ar gali bei privalo būti aktyvus civilinėje teisenoje: pasiruošiant teisminiam bylų nagrinėjimui, renkant įrodymus, reikalaujant šalių juos pateikti ir pan. Manytume, jog nuo to, kaip teismas (teisėjas) elgsis nagrinėdamas civilinę bylą, priklausys jos nagrinėjimo efektyvumas bei teisingumas.

Pavyzdžiui, Vokietijoje civilinių bylų nagrinėjimo metu teismas, siekdamas priimti teisingą sprendimą, gali savo iniciatyva apklausti šalis, spręsti klausimą dėl ekspertizės skyrimo reikalingumo, išreikalauti iš šalių papildomų įrodymų, atlikti apžiūrą (VFR CPK 142, 144 str.).

Teismo aktyvumas renkant bei tiriant įrodymus civilinėje byloje nepažeistų dispozityviškumo bei rungtyniškumo principų, tačiau sudarytų sąlygas priimti joje objektyvų ir pagrįstą sprendimą [2, p. 66]. Mūsų nuomone, jog, siekdamas objektyviai, visapusiškai ir teisingai išnagrinėti civilinę bylą ar atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, teismas bylos nagrinėjimo procese **privalo naudotis** visomis įstatymo jam suteiktomis teisėmis renkant bei tiriant įrodymus.

Sutinkame su profesorių R.Belkino, N.Jablokovo nuomone, kad kriminalistikos sukurti metodai ir priemonės bei atitinkamos rekomendacijos padeda spręsti kitų teisės mokslų problemas. Šiuo atveju yra ypač glaudus ryšys su proceso teisės mokslais, būtent su tomis jų sritimis, kurios skirtos įrodymų teorijai, procesinės teismo eigos bei parengtinio tyrimo tvarkos reglamentacijai. Šiuo atžvilgiu kriminalistika yra reikalinga ir reikšminga tiek teisėjui, tiek advokatui, tiek prokurorui ar tardytojui.

Proceso normos nustato kriminalistikos rekomendacijų panaudojimo ribas bei sąlygas teisminiame bylos nagrinėjime, skirtingų proceso dalyvių teises ir pareigas naudojant kriminalistinę informaciją, priemones, metodus ir kt. Be to, kriminalistikos mokslas tyrinėja įrodinėjimo procesą, ir tai daro tik jam būdingais metodais. Įrodinėjimo pažinimo dalykas yra procesinė veikla, o kriminalistika nagrinėja taktinius, metodinius bei techninius įrodinėjimo būdus. Šiuo atveju tiek proceso, tiek kriminalistikos mokslų interesai sutampa ir aiškiai pastebime, jog jie bendrai tiria tas pačias problemas (įrodymų rinkimo, patikrinimo, vertinimo). Kriminalistikos mokslo reikšmės kriterijai pasireiškia jų efektyvumu bei patikimumu panaudojant juos įrodinėjimo procese. Kriminalistikos mokslas savo teiginiais padeda nustatyti tiesą nagrinėjant bylą.

Neabejojame, kad teisus A.Belkinas sakydamas, kad ir procesualistams, ir kriminalistams, kurių mokslų negalima atriboti vienas nuo kito, nepaisant atskirų mokslininkų simpatijų ar antipatijų, yra daug naudingiau eikvoti jėgas ne įrodinėjant įrodymų teorijos priklausomumą, bet ją bendrai tobulinant [4, p. 8]. Nagrinėjant bylą, būtina patikrinti renkamų įrodymų patikimumą. Norint pasiekti šį tikslą, reikia pasinaudoti kriminalistikos mokslo pateiktomis metodinėmis ir techninėmis rekomendacijomis [5, p. 60].

Tolesnis kriminalistikos mokslo vystymasis „neįmanomas kitaip, kaip tik esant tarpusavio bendradarbiavimui bei sąveikai tarp kriminalistikos ir įrodymų teorijos" [6, p. 52].

Šiuo metu kriminalistikos rekomendacijos, metodai, būdai efektyviausiai yra taikomi tiriant baudžiamąsias bylas, o dauguma rašomų mokslinių darbų skiriami kriminalistikos panaudojimo baudžiamajame procese klausimams spręsti, nes kriminalistikos vystymosi uždavinius vis dar lemia parengtinio baudžiamųjų bylų tyrimo poreikiai. Tarp kriminalistikos ir baudžiamojo proceso egzistuoja organinis ryšys. Kriminalistikos mokslas rengia taktines rekomendacijas, ruošiant planingą baudžiamųjų bylų tyrimo organizavimą ir efektyvų tardymo veiksmų atlikimą bei kryptingus įrodymų rinkimo taktinius būdus; pataria, kaip racionaliai ir efektyviai taikyti kriminalistikos laimėjimus atliekant tardymo veiksmus: įvykio vietos apžiūrą, kratą, poėmį, tardymo eksperimentą, parodymų patikrinimą vietoje ir kt. Paprasčiau kalbant, kriminalistika iš esmės teisininkų yra suprantama kaip mokslo šaka, susijusi su baudžiamuoju procesu.

Trumpai apžvelgę ryšį tarp baudžiamojo proceso ir kriminalistikos bei pabandę pagrįsti nuomonę, jog kriminalistika savo rekomendacijomis padeda įrodinėjimo teorijos procesui (šiuo atveju – baudžiamajam), panagrinėkime, kokiu būdu jos teiginiai gali būti integruoti į civilinę teiseną.

Procesai, vykstantys pastaraisiais metais šalyje, teisinės valstybės kūrimo tendencijos, stiprė-

jantys rinkos santykiai, naujų ūkinės veiklos subjektų atsiradimas lemia spartų civilinių bylų skaičiaus teismuose didėjimą. Pagal Teismų departamento prie Teisingumo ministerijos statistiką, gaunamų civilinių bylų skaičius pirmos instancijos teismuose 1996–2000 metais padidėjo nuo 14 668 iki 11 4749. Baigtų civilinių bylų skaičius 1996 metais buvo 14 635, o 2000 metais jau 11 9843.

Galima teigti, kad pastaraisiais metais ne tik vyravo civilinių bylų teismuose daugėjimo tendencijos, tačiau šioje teisės srityje tapo sudėtingesnis ir pats įrodinėjimo procesas. Tai patvirtina ir skaičiai, jog apeliacinės instancijos teismuose 1996 metais buvo gautos 5734 civilinės bylos, baigta 5419 bylų, 2000 metais gautų civilinių bylų skaičius buvo 8499, baigtų – 7750. Manoma, kad panaši tendencija artimiausiu metu ne tik išliks, bet ir didės.

Reikėtų pripažinti, kad civilinio proceso įrodymų teorijos negalima efektyviai plėtoti tik remiantis procesine teise. Kintant teisės mokslams, būtina peržiūrėti senas nuostatas dėl kai kurių mokslo šakų prigimties, vietos bei reikšmės teisinių žinių sistemoje. Atsižvelgiant į mokslinių žinių panaudojimo, tiriant baudžiamąsias ir **civilines bylas**, statistiką išryškėja jau ne kartą minėta nuolatinio šių žinių poreikio augimo tendencija [3, p. 53]. Manytina, kad kriminalistika savo kompleksiniu turiniu susieta ne tik su baudžiamuoju procesu. Realizuojant straipsnio pradžioje išdėstytus įrodinėjimo proceso tikslus (teisingas, objektyvus, visapusis ir pan. civilinės bylos išnagrinėjimas), jos panaudojimas gali bei privalo rasti vietą ir nagrinėjant civilines bylas. Šiuo atveju civilinio proceso ir kriminalistikos sąlyčio taškuose atsiveria tiek teorinio, tiek ir praktinio pobūdžio produktyvios veiklos galimybės.

Kriminalistikos mokslo ir proceso normų visuma garantuoja procesinių rezultatų efektyvumą bei sukuria palankias teisinio santykio ordinarinių dalyvių teisių apsaugos sąlygas. Sumanus bei teisingas šių žinių panaudojimas tiriant ir vertinant įrodymus daro civilinės bylos nagrinėjimą daug efektyvesnį [7, p. 6,7]. Manytume, jog civiliniame procese turėtų būti taikomi įrodymų rinkimo (ieškojimo, fiksavimo, paėmimo) ir materialių informacijos šaltinių tyrimo būdai bei priemonės, kriminalistiniai taktiniai metodai, požiūris į rezultatą ir jo pateikimas įrodymams vertinti. Jau XIX amžiaus pabaigoje – XX pradžioje kriminalistinės priemonės bei metodai buvo pradėti naudoti ir kitose žmogaus veiklos sferose, pavyzdžiui, tiriant rankraščius, tekstus, nesusijusius su nusikaltimo įvykiu, ir kitus dokumentus. Taip pat aktualios lieka kriminalistikos mokslo rekomendacijos dėl verbalinės informacijos gavimo bei patikrinimo civiliniam procesui vykstant.

Sutinkame su P. Lupinskaja, kad, „nagrinėjant tiesos nustatymo būdus, negalima apsiriboti tik tomis procesinėmis normomis, kurios juos reguliuoja, tačiau svarbu pasinaudoti ir tomis techninėmis bei taktinėmis priemonėmis ir metodais, kurie yra naudojami įrodymams rinkti, fiksuoti bei tirti" [8, p. 12].

Civilinio proceso įrodymų teorija ir kriminalistika turi bendrą tyrimo dalyką – įrodymus, – kuris yra nagrinėjamas ir tiriamas skirtingais šių mokslų aspektais. Apskritai įrodinėjimo dalykas – tai objektyvi realybė, kuri yra nagrinėjama, juridiniai faktai, t.y. tam tikra informacija, patvirtinanti ar paneigianti ginčijamą aplinkybę. Įrodymų teorija nagrinėja įrodinėjimo procesą kaip tam tikrų teisinių santykių sistemą, reguliuojamą civilinio proceso normų. O kriminalistika, susijusi su šiais teisiniais santykiais, „ruošia" technines priemones, taktinius būdus ir metodus **darbui su tais įrodymais**. Civilinis procesas nustato įrodymų panaudojimo tvarką nagrinėjant civilines bylas, o kriminalistika tam tikru lygiu konkretina tas bendras taisykles ir nurodo racionaliausias priemones, įrodymų rinkimo, vertinimo būdus bei metodus.[1]

Mintys apie kriminalistikos rekomendacijų panaudojimo galimybę bei būtinumą teismo veikloje tiek procesinėje, tiek kriminalistinėje literatūroje yra dėstomos jau seniai [9, p. 22].

Z.Czeczotas ir T.Tomaszewskis siūlo apibendrinti kriminalistiką kaip praktinį mokslą, rengiantį efektyvios veiklos principus, techninių priemonių ir laboratorinių tyrimo metodų taikymą siekiant užkirsti kelią nusikaltimams bei nustatyti faktus, turinčius įrodomąją reikšmę baudžiamajame arba kitame procese (pvz., civiliniame). Kriminalistikos priemonės ir metodai taikomi ne tik tiriant nusikaltimus, bet ir civiliniame procese [10, p. 16].

Rusijos mokslininkų nuomone, negali būti jokių kliūčių aktyvesniam kriminalistinio požiūrio diegimui renkant, nagrinėjant, vertinant įrodymus civiliniame procese [11, p. 72]. Lenkijos kriminalistikos va-

[1] Būdas kriminalistikoje suprantamas, kaip racionaliausias ir efektyviausias veikimas tam tikroje situacijoje, o kriminalistikos metodas – moksliškai pagrįsti būdai renkant, tiriant ir vertinant įrodymus.

dovėlyje dėstoma mintis, kad „egzistuoja gana rimtos galimybės panaudoti kriminalistiką kitiems tikslams nei baudžiamasis persekiojimas. Kriminalistika padeda nustatyti tiesą ir civiliniame procese..." [12, p. 5].

R.Safersteinas teigia, kad kriminalistika plačiausia prasme yra mokslo pritaikymas teisei. Kriminalistika siūlo mokslo žinias panaudoti įgyvendinant įstatymus. Ji sėkmingai gali įsilieti ne tik į baudžiamuosius, bet ir į civilinius įstatymus [13, p. 2].

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad kriminalistika, jos vieta teisėje suprantama labai plačiai ir apibūdinama bendriausiais bruožais, tačiau, kad kriminalistikos rekomendacijos gali būti naudojamos ne tik baudžiamajame, bet ir civiliniame procese, nekyla abejonių.

Rengiant straipsnį buvo kreiptasi į kai kurių pagrindinių Vakarų Europos universitetų mokslininkus procesualistus su prašymu pareikšti nuomonę apie specialių (ne procesinių) metodų taikymo tikslingumą ir reikalingumą nagrinėjant civilines bylas. Profesoriai: W.Buchegeris (Linzo u–tas, Austrija), P.Vestbergas (Lundo u–tas, Švedija), G.Vagneris (Bonos u–tas, Vokietija), Ch.Volfas (Hanoverio u–tas, Vokietija), M.Roth'as (Zalcburgo civilinio proceso institutas, Austrija), I.Meieris (Ciuriho u–tas, Šveicarija), R.Borkas (Hamburgo u–tas, Vokietija) ir dar keletas kitų, vienareikšmiškai pritaria ir palaiko idėją, jog nagrinėjama problema yra aktuali ir jų valstybių civiliniuose procesuose, kad teismams nagrinėjant civilines bylas būtina žinoti bei naudotis ne tik proceso normomis, bet ir kitų mokslų rekomendacijomis, taktiniais būdais, kurie padėtų spręsti civilinio proceso įrodymų teorijai keliamus uždavinius. Kartu buvo pabrėžta, jog jų valstybėse šis klausimas kol kas nėra nagrinėjamas teoriniu aspektu.

V.Mikelėnas pažymi, kad nei šalys, nei teismas dėl proceso operatyvumo negali aukoti kitų civilinio proceso principų: teisės būti išklausytam, teisės į tinkamą procesą, rungimosi ir to, kad privalu siekti proceso operatyvumo ir kitų principų pusiausvyros [14, p. 111].

Plėtojant pagrindinę straipsnio idėją teigtina, jog kriminalistika **padeda** nustatyti tiesą savo parengtais ir pritaikytais procesui metodais bei priemonėmis, todėl **jos panaudojimas civilinėje teisenoje yra ne tik pageidautinas, bet ir reikalingas**, jei siekiama greito, teisingo bei objektyvaus rezultato byloje.

Tinkamas kriminalistikos mokslo rekomendacijų panaudojimas nagrinėjant civilines bylas sudarytų sąlygas visapusiškai realizuoti minėtus bei kitus civilinio proceso principus, padėtų šalims greičiau pasiekti trokštamą rezultatą, o teismui – nustatyti tiesą byloje.

Apžvelgę kriminalistikos mokslo būtinumą, kad funkcionuotų visavertė civilinė teisena, pabandykime trumpai panagrinėti, kaip galima tiesiogiai pasinaudoti kai kuriomis kriminalistikos rekomendacijomis.

Civilinėje teisenoje įrodinėjimo procese gana nemažą reikšmę bei naudą gali suteikti kriminalistikos mokslo dalis – kriminalistinė taktika. Šiuo atveju nereikia painioti ir tiesiogiai manyti, kad siūlome *planingo nusikaltimų tyrimo ir efektyvaus tardymo veiksmų atlikimo taktiką*, o pabandyti suprasti, jog bendrąja prasme kriminalistikos taktika – *geriausio veikimo būdo pasirinkimas rungimosi sąlygomis, siekiant nustatyti tiesą*, kai atitinkamoje veikloje dalyvaujančių asmenų interesai nesutampa. Mes neneigiame, jog kriminalistinė taktika, kaip savarankiška kriminalistikos dalis, – tyrinėja ir rengia racionalius tardymo organizavimo, planingo nusikaltimų tyrimo ir efektyvaus tardymo veiksmų atlikimo būdus bei rekomendacijas, tačiau manome, kad ja galima, tiksliau – būtina, sėkmingai pasinaudoti nagrinėjant civilines bylas. Taktinių veiksmų reikalingumą patvirtina ir Vakarų valstybių mokslininkų darbai [15].

Taktinės kriminalistikos rekomendacijos, skirtingai nei įstatymas, nėra privalomojo pobūdžio. Atsižvelgiant į konkrečią bylos nagrinėjimo metu susiklosčiusią situaciją, teismas pasirenka jas laisvai. Klaidingas taktinių rekomendacijų pasirinkimas nesukelia kokių nors teisinių padarinių, nei pažeidus teisės normą, tačiau gali itin sumažinti atlikto procesinio veiksmo rezultatyvumą.

Teismo veikla nagrinėjant civilines bylas yra gana sudėtinga. Šis procesas bus efektyvus tik tuomet, jeigu teismas ar teisėjas jam iš anksto gerai pasiruoš.

Pasiruošimas – vienas iš kriminalistinės taktikos etapų. Civilinio proceso kodekso 164 str. nustato teisėjo veiksmus, privalomus atlikti priėmus pareiškimą. Bylų parengimas teisminiam nagrinėjimui yra svarbi civilinio proceso stadija, kurios tikslas užtikrinti, kad ginčai būtų išnagrinėti laiku ir teisingai, todėl ši stadija būtina visoms civilinėms byloms [16]. Rengiantis bylos teisminiam nagri-

nėjimui, teisėjui turi būti suteikta teisė pateikti šalims klausimus, kuriais galėtų būti tikslinamas ginčo dalykas, teisė turėti nuomonę svarbių įrodymų pateikimo klausimais, o prireikus ir pačiam savo iniciatyva rinkti šiuos įrodymus. Ruošdamasis nagrinėti bylą, teismas nustato ginčytinas aplinkybes, kurias reikia patikrinti, įstatymą, kuriuo reikia vadovautis, atlieka kitus procesinius veiksmus, būtinus norint pradėti nagrinėti bylą iš esmės. Pasiruošimas nagrinėti bylą turi vykti laikantis kriminalistikos rekomendacijų. Tai leistų teismui nustatyti procesinių veiksmų atlikimo tikslus, apgalvoti taktinius būdus, reikalingus atliekant vieną ar kitą procesinį veiksmą, nustatyti šių veiksmų atlikimo laiką, vietą, dalyvius.

Kita sritis, kurioje gali būti pasinaudota kriminalistikos taktika, yra įrodinėjimo priemonės. Viena jų nagrinėjant civilinę bylą yra liudytojo parodymai. Civilinio proceso kodekso 68 str. nustato, kad liudytoju gali būti kiekvienas asmuo, kuriam gali būti žinomos kokios nors aplinkybės, susijusios su byla. Civilinio proceso normos liudytojo apklausą nagrinėja remdamosios tik procesiniais teisiniais santykiais, kurie susiklosto tarp teismo ir liudytojo. Šie teisiniai santykiai turi vieną tikslą – gauti iš liudytojo teisingus ir išsamius parodymus. Įrodinėjimo priemonė yra liudytojo parodymai, t.y. žodiniai jam žinomų bylos aplinkybių paaiškinimai [14, p. 334]. Nuo to, kaip taktiškai teisingai atlikta liudytojo apklausa teisme, priklauso ir šio veiksmo rezultato kokybė bei efektyvumas. Procesinė norminė bazė nereglamentuoja psichologinio kontakto su liudytoju nustatymo būdų, taktinių apklausos priemonių ir t.t. Minėtų proceso dalyvių apklausos ypatumus nagrinėja bei jų atlikimo rekomendacijas teikia kriminalistikos mokslas. Paprasčiau kalbant, civilinis procesas nustato, ką reikia daryti teismui, o kriminalistika – **kaip** tuo metu reikia teismui elgtis.[2] Be kompleksinio teisės mokslo žinių panaudojimo faktiškai neįmanoma gauti siekiamo rezultato [17, p. 12]. Mūsų nuomone, tokie kriminalistikos taktikos būdai ir metodai kaip apklausos aktyvumas, jos tikslingumas, būtinybė atsižvelgti į liudytojo asmenybės ypatumus ir kai kurie kiti gali būti sėkmingai panaudojami teisminiame civilinės bylos nagrinėjime apklausiant liudytojus.

Civilinio proceso kodekso 201 str. nustato, kad daiktiniai ir rašytiniai įrodymai, kurių negalima pristatyti į teismą, apžiūrimi ir ištiriami jų buvimo vietoje, o reikiamais atvejais teismas gali taip pat padaryti vietos apžiūrą, siekdamas tiesiogiai ištirti tikrąsias bylos aplinkybes. Analizuodami minėto straipsnio turinį, galime konstatuoti, jog kriminalistikos būdus ir metodus teismas turėtų sėkmingai taikyti tirdamas daiktinius įrodymus civilinėje byloje. Įstatymas nereglamentuoja visų šio procesinio veiksmo atlikimo teisme taktinių būdų, taip pat nėra nustatyta, kaip ir kokia seka tai turėtų būti atlikta. Kriminalistika nustato daiktinių įrodymų apžiūros bendrąsias taktikos taisykles. Pavyzdžiui, apžiūrint daiktinius įrodymus procesinio veiksmo pradžioje išsiaiškinamas daikto pavadinimas, paskirtis, nustatomi bendrieji požymiai: forma, dydis, spalva, būklė ir pan. Detalios apžiūros metu nustatomos individualios daikto savybės bei ypatybės, požymiai, rodantys ryšį su ieškinio dalyku. Nereikėtų pamiršti, jog, apžiūrint daiktinius įrodymus, teismas turėtų atkreipti dėmesį į požymius, kurie nagrinėjant bylą gali tapti ekspertinio tyrimo objektais, ir panašiai.

Jeigu teismas, atlikdamas šį procesinį veiksmą, ignoruos kriminalistikos taktines rekomendacijas, tikėtina, kad minėtos apžiūros rezultatai gali netekti savo įrodomosios reikšmės, t.y. pats procesinis veiksmas taps nereikalingas. Todėl, manome, jog būtina, kad teisėjas žinotų ir vadovautųsi bent elementariomis kriminalistikos mokslo žiniomis.

Civilinio proceso kodekso 87 str. nustato, kad nagrinėjant bylą norint išsiaiškinti kylančius klausimus, reikalaujančius specialių mokslo, meno, technikos ar amato žinių, teismas, taip pat teisėjas išsprendžia ekspertizės atlikimo klausimą. Įstatymas nenustato, kas yra „specialios žinios“. Ši sąvoka, kaip ir ekspertizės dalykas, objektas bei ekspertinio tyrimo metodai, konkretinama kol kas kuriamoje bendrojoje teismo ekspertizės teorijoje. Materialių informacijos šaltinių tyrimas neįmanomas be specialių žinių, kurių pagrindinė procesinė išraiškos forma ir yra teismo ekspertizė. Keletą dešimtmečių mokslininkai gana aktyviai nagrinėja ekspertizės reikšmę civiliniame procese, tačiau niekam nekyla abejonių, kad tai taip pat kriminalistikos mokslo nagrinėjimo sritis [18; 19, p. 2–5]. Viena iš dažniausiai pasitaikančių civilinėse bylose ekspertizių yra parašo nustatymo (rašysenos) ekspertizė.[3] Ji susijusi su parašo tikrumo nustatymu sutartyse, testamentuose, įsipareigojimuose ir kituose dokumentuose,

[2] Čia turima galvoje įrodymus ir jų vertinimą.

[3] Lietuvos teismų praktikoje (civilinėse bylose) nemažai atliekama ir kitų ekspertizių, pavyzdžiui, autotechninių.

taip pat asmenybės identifikacija pagal raštą. Gyvenamojo ploto privatizacija, galimybė jį parduoti gavus palikimą, pirkimo – pardavimo sutarys, dovanojimo ir kiti sandoriai, susiję su šiuo turtu, yra neatsiejami nuo daugelio pažeidimų ir pirmiausia dokumentų klastojimo. Todėl neretai, paskelbus ekspertizių išvadas, būna iškeliamos ir baudžiamosios bylos. Nagrinėdamas civilines bylas teismas gali skirti atlikti ir kitas ekspertizes, pavyzdžiui, daktiloskopinę, trasologinę, fototechninę [20, p. 35]. Civilinėse bylose, susijusiose su nuosavybės įvertinimu ir dalybomis, dažnai skiriamos ekspertizės, siekiant nustatyti daikto rūšį, gaminio paskirtį, taip pat jo pradinę vertę arba vertę įvertinus nusidėvėjimą (pvz., eksploatuojamo automobilio vertė arba baldų, namų, buities reikmenų įvertinimas). Skyrybų procese tokios ekspertizės leidžia teisingai padalyti turtą, nustatyti gyvenamojo namo techninę būklę ir dar daug kitų svarbių įrodinėtinų aplinkybių. Paskutiniu metu didelį piliečių susidomėjimą kelia tėvystės nustatymo ekspertizės, atliekamos teismo medicininės ekspertizės.

Nors įrodomoji informacija, gauta atlikus teismo ekspertizes, civiliniame procese leidžia teismui greitai, objektyviai ir pagrįstai priimti sprendimus civilinėse bylose, šių ekspertizių vaidmuo teismuose kol kas nėra labai didelis. Manytume, kad tai susiję su tuo, kad dauguma kvalifikuotų teisininkų (teisėjų ir advokatų), dalyvaujančių nagrinėjant civilines bylas, gana miglotai supranta kriminalistikos galimybes ir visų pirma kriminalistinės identifikacijos bei diagnostikos, taip pat teismo ekspertizės vaidmenį gaunant įrodomąją informaciją byloje. Tačiau dauguma ekspertinių tyrimų gali pagelbėti ginant verslininkų ir vartotojų interesus teismuose, civilinių ginčų metu. Atsiveriančios naujos galimybės taip pat visiškai nežinomos naujų ūkinių darinių atstovams bei gyventojams, kurie, kaip rodo mūsų patirtis, „atsiduoda" teisininkams. Pasitelkiant ekspertizę dažnai išaiškinami ir gaunami įrodymai, kurių neįmanoma gauti kitais būdais. Manoma, jog teisinių santykių subjektas (teisėjas), turintis tam tikrų kriminalistikos žinių, civilinės bylos nagrinėjimo metu gali teisingai suformuluoti klausimus ekspertui–kriminalistui, gauti pavyzdžius tyrimui, objektyviai vertinti eksperto išvadą.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad kriminalistikos vystymuisi įtakos turi vykstanti teisės mokslų integracija, kurios tikslas – supaprastinti, palengvinti praktikoje susiklosčiusį teisminį bylų nagrinėjimo procesą. Pirmiausia tai lemtų verbalinės informacijos gavimą bei patikrinimą, kriminalistinių techninių priemonių ir taktinių būdų panaudojimą. Manytume, kad kriminalistinės taktikos metodų bei rekomendacijų taikymas, naujų kriminalistikos būdų, taikomų nagrinėjant civilines bylas, sukūrimas – viena iš naujausių bei realiausių kriminalistikos mokslo raidos krypčių. Taip pat tikėtina, jog minėtų mokslų susiliejimas nesukels tarpusavio konflikto, tačiau padės efektyviau siekti civilinei teisenai nustatytų tikslų. Norėtume pabrėžti, kad nagrinėjant civilines bylas kriminalistikos taikymo teisinį pagrindą nustato civilinio proceso normos, todėl pabrėžtina, jog civiliniame procese negalime mechaniškai taikyti kriminalistikos taktinių metodų ir būdų, sukurtų parengtiniam baudžiamųjų bylų tyrimui.

Šiame straipsnyje iškelta idėja apie kriminalistikos vietą ir reikšmę civilinėje teisenoje ir pateikti keletas pavyzdžių – tai tik pačios bendriausios teorinės nuostatos, samprotavimai. Iki šiol mokslininkai nenagrinėjo kriminalistikos vaidmens civiliniam procesui, todėl manome, jog reikės dar daug pastangų, kad dešimtmečius nusistovėjęs stereotipinis mąstymas apie „baudžiamosios pakraipos" mokslą būtų pakeistas.

IŠVADOS

1.Pastarųjų metų kriminalistikos mokslo teorijoje daug diskutuojama apie jos prigimtį, ribas ir taikymo sritis. Vis dažniau kalbama apie kriminalistiką ne tik kaip apie „baudžiamosios teisės realijas", bet ir kaip apie tiesos nustatymo įrankį ne tik baudžiamajame, bet ir civiliniame, administraciniame procese bei kitose srityse. Jau kelis dešimtmečius kriminalistinėje literatūroje užsimenama apie būtinumą nagrinėti šiuos klausimus. Šitos problemos egzistavimą pripažįsta ir Vakarų, ir Rytų Europos mokslininkai, bet pati problema nėra aiškiai ir išsamiai suformuluota. Problemos suformulavimas yra mūsų darbo tikslas.

2. Pasikeitus ekonominei santvarkai per pastarąjį dešimtmetį itin pagausėjo civilinių teisinių santykių, dėl to dėsningai padaugėjo įvairaus pobūdžio ginčų, kuriuos dažnai reikia spręsti teisme. Lietuvos teismų praktikos statistika liudija, kad per pastaruosius metus ne tik smarkiai didėja nagrinėjamų civilinių bylų skaičius pirmos instancijos teismuose, bet ir jų sudėtingumas.

Vis dažniau teisėjai konstatuoja faktą, kad be specialių žinių, specialaus pasirengimo, be specialisto (plačiąja prasme) dalyvavimo, civilinės bylos nagrinėjimas yra sudėtingesnis arba visiškai neįmanomas.

3. Suvokiant tam tikrus kriminalistikos mokslo raidos dėsnius bei civilinio proceso poreikius galima konstatuoti:

– dėl kai kurių civilinių bylų sudėtingumo tiesos nustatymas byloje yra neįmanomas be specialių žinių ar rekomendacijų bei specialisto dalyvavimo;

4. Apibendrinant galima teigti, kad įvykę mūsų gyvenime, taip pat ir civiliniuose teisiniuose santykiuose pokyčiai reikalauja iš naujų pozicijų žvelgti ne tik į susidariusias problemas, bet ir į jų sprendimą. Šiuo atveju problema jau iškelta, dabar būtina ją teoriškai pagrįsti bei numatyti tam tikrus sprendimo būdus.

LITERATŪRA

1. **Васьковский Е. В.** Хрестоматия по гражданскому процессу. – Москва, 1996.
2. **Nekrošius V.** Teisingo sprendimo sąvoka civilinio proceso mokyklose // Teisės problemos. 1997. Nr. 2.
3. **Juodkaitė G.** Teismo ekspertizės reglamentavimo dabartis ir perspektyvos // Teisė: VU mokslo darbai. 2000. Nr. 35.
4. **Белкин А. Р.** Теория доказывания. – Москва, 1999.
5. **Теория** юридического процесса. – Харьков, 1988.
6. **Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Элькинд П. С.** Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. – Воронеж, 1978.
7. **Тихиия В. Г.** Применение криминалистической тактикн в гражданском процессе. – Минск, 1976.
8. **Лупинская П.** Доказывание в советском уголовном процессе. – Москва, 1976.
9. **Ароцкер Л.** Шире использовать в суде криминалистику // Советская юстиция. – Москва, 1960. № 11.
10. **Czeczot Z., Tomaszewski T.** Kryminalistyka ogólna. – Toruń, 1996.
11. **Аверьянова Т. В., Белкии Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р.** Криминалистижа. – Москва, 2000.
12. **Kryminalistyka** pod red. J.Widackiego. – Warszawa, 1999.
13. **Saferstein R.** Criminalistic: An Introduction to Forensic Science. – New Jersey, 1990.
14. **Mikelėnas V.** Civilinis procesas, 1. – Vilnius, 1997.
15. **Grunsky W.** Taktik im Zivilprozess. – Köln, 1996.
16. **Lietuvos** Respublikos Aukščiausiojo Teismo plenumo 1991 05 10 nutarimas Nr. 4.
17. **Белкин Р.** Криминалистика: общетеоретические проблемы. – Москва, 1966.
18. **Федосеева В. Б.** Криминалистическая экспертиза документов по гражданским делам. Автореферат дис. – Москва, 1966.
19. **Сахнова Т. В.** Экспертиза в суде по гражданским делам. – Москва, 1997.
20. **Россинская Е. Р.** Судебная экспертнза в уголовном, гражданском и арбитражном процессе. – Москва, 1996.

KRIMINALISTIK IM ZIVILPROZESS: VORAUSSETZUNGEN UND WEISEN DES GEBRAUCHS (KURZE ÜBERSICHT)

Doktorand R. Krikščiūnas
Rechtsuniversität Litauen

ZUSAMMENFASSUNG

Im Artikel wurde das Problem der Anwendung der Kriminalistik im Zivilprozess erörtert. Es wurde die Frage der Zweckbarkeit und Notwendigkeit der Empfehlungen der kriminalistischen Wissenschaft für den Zivilprozess erhoben.

Der Autor sei der Meinung, dass einzelne kriminalistischtaktische Verfahren dem Richter erhebliche Hilfe bei der Behandlung der Zivilsachen leisten können.

Im Artikel wurden sowohl kurzgefasste Beispiele der kriminalistischen Empfehlungen für einzelne Beweismittel im Zivilprozess angeführt.

Unserer Meinung nach, die kriminalistischen Empfehlung können zur Qualitätserhöhung des Beweisprozesses beitragen.